

Millal jõudsid dominikaanid Tallinna?

MAREK TAMM

Sissejuhatus

Jutlustajate Vendade Ordu tähendust Eesti ristiusustamise ajaloos on raske ülehinnata. Tegu oli esimese vaimuliku orduga, kes ennast Eesti aladel püsivalt sisse seadis ja aastasadu kohalike elanike hingehoole eest hea seisis.¹ Eesti ala seob dominikaanidega veel üks oluline tõik, nimelt oli ordu asutaja, püha Dominicuse (u 1170–1221) üks surmaeelseid kinnisideid misjonireis eestlaste maale. Kuigi meil puuduvad täpsed andmed selle 1221. aastal planeeritud usuretkle kohta, lubavad uuemad uurimused vastavat kavatsust siiski väga tõenäoliseks lugeda.² Varasem historiograafiline traditsioon on omistanud Dominicusele kavatsusi sekkuda Lääne-mere idakalda elanike ristimisse juba 1207. ja/või 1217. aastal,³ kuid need väited on tänaseks võrdlemisi veenvat kummutamist leidnud.⁴

Dominicuse kavatsustest asuda misjoniretkle eestlaste maale annab tunnistust peaaesjalikult üksainus säilinud allikas. Tegu on paavst Honorius III kirjaga 6. maist 1221 Taani kuningale Valde-

ritud usuretkle kohta, lubavad uuemad uurimused vastavat kavatsust siiski väga tõenäoliseks lugeda.² Varasem historiograafiline traditsioon on omistanud Dominicusele kavatsusi sekkuda Lääne-mere idakalda elanike ristimisse juba 1207. ja/või 1217. aastal,³ kuid need väited on tänaseks võrdlemisi veenvat kummutamist leidnud.⁴

¹ Dominikaanide rolli eestlaste kristianiseerimisel olen lähemalt käsitlenud paaris varasemas artiklis: **M. Tamm**, Culture ecclésiastique et culture folklorique dans la Livonie médiévale. Echos des *exempladans* les contes populaires estoniens. – *Études finno-ougriennes*, Paris, t. 28, 1996, pp. 18–46; **Id.**, Exempla and Folklore: Popular Preaching in Medieval Estonia and Finland. – *Studies in Folklore and Popular Religion*, vol. 3, Department of Estonian and Comparative Folklore, University of Tartu, Tartu, 1999, pp. 169–183.

² **S. Tugwell**, Notes on the life of St. Dominic. – *Archivum Fratrum Praedicatorum*, vol. LXVIII, 1998, pp. 72–83.

³ Seda väidet on propageerinud eeskätt nimekas dominikaaniajaloolane Marie-Humbert Vicaire. Vt nt **M.-H. Vicaire**, *Histoire de saint Dominique*, t. 1, Paris, 1982, pp. 142–149. Vrd **J. Gallén**, *La Province de Dacie de l'Ordre des Frères*

Prêcheurs. I. Histoire générale jusqu'au Grande Schisme, (Institutum Historicum FF. Praedicatorum Romae ad S. Sabina, Dissertationes historicae, fasc. XII), Helsingfors, 1946, pp. 196–216; **Id.**, Les voyages de S. Dominique au Danemark. Essai de datation. – R. Creytens, P. Künzle (eds.), *Xenia medii aevi historiam illustrantia oblata Thomae Kaeppeli O.P.*, Roma (Storia e letteratura. Raccolta di Studi e Testi, 141), 1978, pp. 73–84. Vicaire'i järgedes omistab samu kavatsusi Dominicusele ka **K. Elm** oma artiklis "Christi Cultores et novelle Ecclesie plantatores. Der Anteil der Mönche, Kanoniker und Mendikanten an der Christianisierung der Liven und dem Aufbau der Kirche von Livland". – *Gli inizi del cristianesimo in Livonia-Lettonia*. (Pontificio Comitato di Scienza Storiche, Atti e Documenti, 1), Città del Vaticano, 1989, pp. 162–163.

⁴ **S. Tugwell**, Notes on the life of St. Dominic, pp. 47–66.

mar II-le, milles ta soovib paganate pööramisel kasutada dominikaani vendade abi.⁵ Lisaks paavsti läkitusele on säilinud andmeid Dominicuse enda samaaegsest kirjast Valdemar II-le ja Lundi peapiiskopile Andreas Sunesenile. Kiri ise pole kahjuks säilinud, kuid on tõenäoline, et Dominicus teeb selles juttu oma plaanidest osaleda isiklikult kavandatavas misjoniretkes paganate vastu.⁶ Arvestades seda, et 1219. aastal oli Valdemar II korraldanud suure ristiretke Põhja-Eesti aladele ning et 1220. aastate alguses olid taanlased aktiivselt ametis eestlaste ristimisega, on äärmiselt tõenäoline, et dominikaanide ja püha Dominicuse abi oodati nimelt Eesti alade kristianiseerimisel.⁷

⁵ Ed. S. Tugwell, Notes on the life of St. Dominic, p. 75: *Cum dilecti filii fratres predicatorum ex pio quem ipsis dominus inspiravit affectu ad partes tuas accedant ut nomen euangelizant domini nostri Ihesu Christi gentibus et Christi ministrent fidelibus pabulum uerbi dei, eos regali mansuetudini duximus propensius commendandos.*

⁶ Seda kirja mainib anonüümne *Historia Ordinis Praedicatorum in Dania* (ca 1261, vt allpool): *Anno autem domini 1221 celebratur secundum concilium generale Bononie a beato Dominico. Huic concilio interfuit dictus Salomon et de eodem misit eum beatus Dominicus ad Waldemarum regem Dacie et Andream archiepiscopum Lundensem cum litteris domini pape et suis.* Ed. S. Tugwell, Notes on the life of St. Dominic. – *Archivum Fratrum Praedicatorum*, vol. LXVI, 1996, p. 163.

⁷ Olen taanlaste ristiretke lähemalt käsitlenud artiklis: M. Tamm, Le rôle des missionnaires nordiques dans la christianisation de l'Estonie. – M. Auchet (éd.), *Aspects d'une dynamique régionale: les pays nordiques dans le contexte de la Baltique*, Nancy, Presses universitaires de Nancy, 2001 (ilmumas). Vt ka P. P. Rebane, *Denmark and the Baltic Crusade, 1150–1227*, PhD dissertation, Michigan State University, 1969, Xerox University Microfilms, Ann Arbor, Michigan; Id., *Denmark, the Papacy and the Christianization of Estonia. – Gli inizi del cristianesimo in Livonia-Lettonia*, pp. 171–201.

⁸ S. Tugwell, Notes on the life of St. Dominic. 1998, pp. 73–74.

⁹ *Ibidem*, pp. 79–81.

Püha Dominicus vaidlemas ketseritega.
"Frantsiskaani psalter". 13. sajandi teine pool.
Bibliothèque de l'Arsenal, Paris, Ms. 280, f. 31.

Kaudset kinnitust kavandatud misjonikäigule ja Dominicuse soovile retkel ise osaleda annavad veel kaks tunnistust. Nii on Dominicus palunud paavst Honorius III-l endale väljastada 29. märtsil 1221 nimelise soovituskirja, mida ta suure tõenäosusega lootis kasutada uue misjoniretke käigus.⁸ Dominicuse soovidele leiame veel tõendust 1221. aasta juunis peetud Jutlustajate Vendade Ordu teise üldkapiitli otsustest Bolognas. Sellel kogunemisel otsustatakse Dominicuse initsiatiivil ordu laienemise kasuks ja kavandatakse vendade läkitamist eri maailma osadesse.⁹

Dominicuse plaanid ei saanud ometigi teoks, nende pani piiri ordu asutaja surm 1221. aasta 6. augustil. Esimesed vennad jõudsid eestlaste maale alles aastaid hiljem ja hoopis teise isiku, Modena piiskopi Wilhelmi (*it k* – Guglielmo), hilisema paavstliku legaadi initsiatiivil.

Modena Wilhelmi kaalukas roll dominikaani vendade missiooni innustajana ja toetajana Liivi- ja Eestimaal nähtub mitmest sõltumatust allikast. Wilhelmi säärane huvi Jutlustajate Vendade Ordu vastu pole kaugeltki juhuslik. Wilhelm tegutses juba 1210. aastatest Rooma kuurias, kus ta 1219. aasta lõpul – 1220. aasta alguses nimetati paavsti asekancleriks.¹⁰ Just paavsti kuurias kohtus tulevane legaat püha Dominicusega, kui viimane oli Roomat külastamas (1216–1217).¹¹ Nagu annavad tunnistust kaks kaasaegset dominikaani allikat, leidsid Wilhelm ja Dominicus kiiresti ühise keele.¹² Dominikaanivend Gérard de Frachet' *Cronica prior* kirjeldab Wilhelmit otsesõnu kui "[Jutlustajate Vendade] Ordu ja õndsas Dominicuse väga head sõpra".¹³ G. A. Donner on seetõttu oletanud, et just Dominicus võis olla see, kes äratas Modena Wilhelmi huvi paganate pööramise vastu Euroopa põhjapoolsetel aladel.¹⁴ S. Tugwell peab aga sellist lahendust väga ebatõenäoliseks, leides loogilisema olevat pigem vastupidise võimaluse, et nimelt Wilhelm, kes juba tollal tundis huvi Preisimaa vastu, oli see, kes juhtis Dominicuse tähelepanu põhja pool laiuivatele paganlikele maadele.¹⁵

Modena Wilhelmi teened dominikaani konventide asutamises Preisi- ja Liivimaal on tõesti suured.¹⁶ Tema initsiatiivil rajatakse Preisimaal kloostrid 1227. aastal Danzigisse, 1233. aastal Kulmi ja 1238. aastal Elbingisse.¹⁷ Wilhelmi rolli Riia konvendi asutamisel 1234. aastal mainivad allikad otsesõnu.¹⁸ Tema panusele Jutlustajate Vendade Ordu asumises Tallinna viitab ainus kasutada olev allikas, mille analüüsimisele ma järgnevas asungi.

¹⁰ Kõige põhjalikuma ülevaate Modena Wilhelmi tegevusest leiab rmt-st: **G. A. Donner**, *Kardinal Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222–1234. Pabstlicher Legat in den nördlichen Ländern (†1251)*, (Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Humanorum Litterarum II, 5), Helsingfors, 1929. Uuemaid andmeid Wilhelmi tegevusest paavsti kuurias esitab rmt: **A. Paravicini Bagliani**, *Cardinali di Curia e 'familiae' cardinalizie dal 1227 al 1254*, t. 1, Padova, 1972, pp. 188–190.

¹¹ Vt **S. Tugwell**, Notes on the life of St. Dominic. 1998, p. 65, viitega **V. J. Koudelka** artiklile ajakirjas *Archivum Fratrum Praedicatorum*, t. XXVIII, 1958, pp. 97–100, mis ei olnud mulle kättesaadav. Vrd **G. A. Donner**, *Kardinal Wilhelm von Sabina*, S. 15.

¹² **Bartolomeo da Trento**, *Epilogus de vita sancti Dominici* [ca 1245]. Ed. **B. Altaner**, *Der hl. Dominikus, Untersuchungen und Texte*, Breslau, 1922, S. 235; **Gérard de Frachet**, *Cronica prior* [ca 1260]. Ed. **B. M. Reichert**, in *Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica*, t. I, Louvain, 1896, p. 334.

¹³ **Gérard de Frachet**, *Cronica prior*, p. 334: *amicissimus ordinis et beati Dominici ab initio familiaritate cum eo in curia pape contracta*.

¹⁴ **G. A. Donner**, *Kardinal Wilhelm von Sabina*, S. 17.

¹⁵ **S. Tugwell**, Notes on the life of St. Dominic. 1998, p. 66.

¹⁶ Jutlustajate Vendade Ordu väga kiirest levikust Ida- ja Põhja-Euroopas üldiselt vt **J. Kloczowski**, The Mendicant Orders between the Baltic and Adriatic Seas in the Middle Ages. – *La Pologne au XVe siècle. Congrès internationale des sciences historiques à Bucarest*. Wrocław, 1980, pp. 95–110; Id., Les ordres mendiants en Europe de Centre-Est et du Nord. – *L'Eglise et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe du Centre-est et du Nord (XIVe–XVe siècles)*, Ecole Française de Rome, Palais Farnèse. Rome, 1990 (Collection de l'Ecole française de Rome, 128), pp. 187–200.

¹⁷ **G. von Walther-Wittenheim**, *Die Dominikaner in Livland im Mittelalter. Die Natio Livoniae*, (Institutum Historicum FF. Praedicatorum Romae ad S. Sabinae. Dissertationes Historicae, fasc. IX), Romae, Ad S. Sabinae, 1938, S. 6. **G. A. Donner** (*Kardinal Wilhelm von Sabina*) kahjuks Wilhelmi panusel Dominikaani Ordu levikusse pikemalt ei peatu (Tallinna konvendi asutamisest: S. 146–147).

¹⁸ **G. von Walther-Wittenheim**, *Die Dominikaner in Livland im Mittelalter*, Anhang I, S. 135.

Allikas

Dominikaanide jõudmisest Tallinna on meil kasutada üksainus ajalooallikas, mis on säilinud mitmekordselt ümberkirjutatud kujul. Tegu on anonüümse kirjatööga Jutlustajate Ordu Daakia provintsi¹⁹ varasest ajaloost, mis on tõenäoliselt koostatud 1261. aastal.²⁰ Autori kohta puuduvad meil igasugused andmed. Lähtudes krooniku väga täpsest Tallinna konvendi asutamise kirjeldusest koos kõigi 12 venna nimelise loeteluga, on taani ajaloolane Jarl Gallén oletanud autori tihedaid sidemeid Tallinna dominikaanidega.²¹ Tema kaasmaalane, dominikaanivend Bjørn Halvorsen on hiljaaegu käinud välja oletuse, et kroonika koostaja võib olla tekstis esinev vend Daniel, Tallinna konvendi esimene prior, kes kroonika esimeses pooles on tuginenud mingile varasemale käsikirjale ja/või suulisele traditsioonile.²²

Kroonika jaguneb selgelt kolmeks eri osaks. Esimene jutustab dominikaani venda-

de saabumisest Põhjamaadesse ja esimese konvendi asutamisest Lundi. Teine osa esitab ülevaate Jutlustajate Vendade Ordu Daakia provintsi esimesest kolmest provintsiaalpriorist ning kolmas sedastab dominikaanide Tallinna konvendi kahekordse asutamisloo.

Selle kroonika ainuke käsikiri oli tallel Kopenhaageni ülikooli vanas raamatukogus kuni 1728. aastani, mil tulekahju selle hävitas. Lisaks käsikirjale hävis tulekahjus selle uusaegne ümberkirjutus, mille autoriks oli Taani kuninglik arhivaar Thomas Bartholin (1659–1690). Õnneliku juhuse tõttu leiti ürikutekogu *Scriptores rerum danicarum medii aevi* esimese väljaandja Jacob Langebeki (1710–1775) järelejäanud paberite hulgast tundmatu käega kirjutatud ära kiri Bartholini ümberkirjutusest. Selle ära kirja avaldas esimest korda 1783. aastal Peter Frederik Suhm (1728–1798) *Scriptores rerum danicarum medii aevi* viiendas köites, pannes dokumendile nimeks *Historia Ordinis Praedicatorum in Dania*.²³ Kui Martin Clarentius Gertz (1844–1919) soovis välja anda Suhmi valduses olnud ära kirja uue editsiooni, siis ei õnnestunud tal seda enam leida. Seevastu oli Gertzil kasutada vahepeal avastatud Hans Svaningu (u 1500–1584) ümberjutustus tulekahjus hävinud käsikirjast. Kuna viimane on aga kaudne ja ebapäpne, ei pidanud Gertz siiski vajalikuks seda arvestada ja avaldas uuesti Suhmi vana editsiooni, lisades sinna õnnetul kombel mitmeid omapoolseid eksitavaid kiilosi.²⁴ Pärast Gertzi editsiooni ilmutumist leitud täiendavatest materjalidest tuleb mainida Johannes Messeniuse (1579/80–1636) teost *Scandia Illustrata* (1621, ilmus 1700), mille teine köide sisaldab hävinud keskaegse käsikirja resümeeid.

Praegu ajaloolaste kasutada olevate ümberkirjutuste ja resümeeide väärtust kahandab aga omakorda tõsiasi, et nende aluseks ei olnud käsikirja originaal, vaid suure tõenäosusega 14. sajandist pärit koopia. Seda lubavad oletada Bartholini sekretäri Árni Magnússoni (1663–1730) säilinud märkmed käsikirja kohta.²⁵ Niisiis oleme sunnitud Tallinna dominikaani konvendi varasema ajaloo puhul tuginema kolmekordsele koopiale, mis mõistagi ei luba meil teha mingeid lõplikke järeldusi.

¹⁹ Mõiste "Daakia" (ld *Dacia*) märkis keskajal enamasti Taani alasid. Selle eksituse täpsed tagamaad ei ole teada, kuid tõenäoliselt ulatuvad selle juured juba varakeskaega. Vt **S. Papacostea**, Dakien, Daker. – *Lexikon des Mittelalters*, Bd. IV, München und Zürich, 1989.

²⁰ Selle dateeringu on välja pakkunud S. Tugwell, lähtudes tõlgast, et dokumendis nimetatakse vaid esimest kolme Daakia provintsi provintsiaali. Kuna kolmas provintsiaal, Absalon suri 1261. aastal, siis on tõenäoline, et kõnealune dokument pandi kirja vahetult pärast Absaloni surma, mil uut provintsiaali ei olnud veel ametisse valitud. Vt **S. Tugwell**, "Notes on the life of St. Dominic". 1996, p. 161. Vrd **J. Gallén**, *La province de Dacie*, p. 3.

²¹ **J. Gallén**, *La Province de Dacie*, p. 2.

²² **B. Halvorsen**, "Les origines de l'Ordre des Frères Prêcheurs dans la Province de Dacie", Püha Katariina konvendi 750. aastapäevale pühendatud konverentsil Tallinnas, 22. novembril 1996 peetud ettekande tekst, lk 7 (käsikiri autori valduses).

²³ *Scriptores rerum danicarum medii aevi*, vol. V, Hauniae, 1784, p 500-502.

²⁴ *Scriptores historicae danicae minores*, vol. II, 1, Köbenhavn, 1918–1920, pp. 370–374.

²⁵ **S. Tugwell**, Notes on the life of St. Dominic. 1996, p. 161. Vrd **J. Gallén**, *La Province de Dacie*, p. 3.

Kuni viimase ajani on ajaloolased üsna üksmeelselt usaldanud Gertzi eksitavat editsiooni. Alles 1995. aastal tegi Taani dominikaanivend Bjørn Halvorsen esimese katse üllitada *Historia* uus editsioon, lähtudes P. F. Suhmi 1783. aasta väljaandest ja lisades sellele omalt poolt mõned üksikud parandused. Ühtlasi varustas Halvorsen kroonika editsiooni prantsuskeelse tõlke ja põhjalike kommentaaridega.²⁶

Täiesti uue editsiooni, mis põhineb kõikidel olemasolevatel ümberkirjutustel ja -jutustel esitas 1996.–1998. aastal ajakirjas *Archivum Fratrum Praedicatorum* dominikaanivend Simon Tugwell, Rooma *Instituto Storico Domenicano* direktor. Tugwell avaldas oma editsiooni osade kaupa, Tallinna konvendi asutamist käsitlev lõik ilmus ajakirja 1998. aasta numbris, selle äratrüki leiab käesoleva artikli lisast.²⁷ Järgnevas tuginengi peajasjalikult Tugwelli editsioonile ja tema tõlgendusele, lisades Tallinna konvendi asutamisest kõneleva tekstikoha tõlke eesti keelde koos oma poolse kriitilise ülevaatega varasemast historiograafiast.

Jutlustajate Vendade Ordu ajalugu Taanis 1216–1246²⁸

Tallinna konvendi asutasid vennad kahel korral. Esimest korda saadeti vennad kuulsusrikka printsi isand Valdemari, mõõgaga eestlased oma valitsemisele allutanud Taani kuninga tungiva palve peale Tallinna suure linnuse juurde Issanda aastal 1229 [1239?], kus nad rajasid, pärast seda kui väikesest linnusest põhjapoole oli rajatud kaitsekraav, kiriku ning teised kloostrihooned. See kõik sündis auväärse isa, isand Wilhelmi, Modena piiskopi nõuandel, kes tol ajal oli Taani ja Rootsi aladel ülempreestri nuntsius ja legaati. Ent kuna eestlased on usutoiminguis jämedad ja harimata, alid ja kalduvad uskmatusse armetule kombetäitmisel, nad olid julmad ja metsikud kiriklike isikute vastu, sest tapsid esimese piiskopi koos tema kleeerikutega, pidid vennad, kellest mõned jäid kohale, tagasi pöörduma konventidesse, kust nad olid tulnud.

*Teistkordselt läkitati erinevate konventide vennad Tallinna Issanda aastal 1246 Ribes peetud provintsiaalkapiitli otsusega, nende nimed on sellised: vend Brotherus ja vend Johannes Woxmoth Lundi konvendist, vend Aaron Randrusist ja vend Petrus Hartbo Viborgi konvendist, vend Michael de Horsnes ja vend Angelus Århusi konvendist, sakslased vend Engelbertus ja vend Johannes Roskilde konvendist ja vend Johannes Västeråsi konvendist, vend Astolphus Skänninge konvendist ja vend Daniel Visby konvendist. See vend Daniel oli linnuses olnud esimene prior ja korraline prelaat vendade seas.*²⁹

Probleemiasetus

Historia puhul vajavad eraldi vaatlust eeskätt kolm probleemideringi: dominikaani vendade Tallinna tuleku aasta, kloostrikiriku ja hoonete esialgne asukoht ning vendade lahkumise põhjus ja aeg. Senine historiograafiline traditsioon on võrdlemisi üksmeelne olnud kahe esimese probleemi suhtes: asutamisaastana käsitletakse kroonikas leiduvat 1229. aastat ja kloostris asupaigana praeguse Toomkiriku asukohta. Veidi enam lahknevad arvamused vendade sunnitud lahkumise asjus, alates

²⁶ B. Halvorsen, Aux origines de l'Ordre des Prêcheurs dans les pays nordiques. – *Mémoire dominicain*, n. 6, 1995, pp. 249–265.

²⁷ S. Tugwell, Notes on the life of St. Dominic. 1998, pp. 111–112. *Historia* kommenteeritud tervikeditiooni on S. Tugwell lubanud avaldada lähiaastatel.

²⁸ Tõlge põhineb Tiina Kala varasemal eestindusel (ajalehes Kiriku Elu 1997, nr 1 [160], lk 28–29). Kõrvu pisemate parandustega on Tugwelli editsioonilistest täiendustest lähtudes tõlkesse sisse viidud paar olulist muudatust.

²⁹ Seda viimast lauset pole keeleliselt päris võimatu mõista ka teisiti: "See vend Daniel oli linnuses esimeseks prioriks ja korraliseks prelaadiks vendade seas" (*Iste frater Daniel in castro fuit primus prior et prelatus ordinarius inter fratres*). Sellele tõlgendusvõimalusele juhtis mu tähelepanu Tiina Kala. Linnuse (*castrum*) eraldi rõhutamine näib siiski viitavat, et Daniel täitis priori kohuseid juba esimesel misjoniretkel Tallinna (seda meelt on ka kogu senine historiograafia).

G. von Walther-Wittenheimist ollakse siiski üldiselt päri sellega, et dominikaanid lahkusid pärast paavsti võimualuste vasallide ja Mõõgavendade vahelist verist konflikti 1233. aastal.

Käesolevas artiklis peatun ma lähemalt esimesel ja viimasel probleemil, kuivõrd dominikaanide kloostrihoonete paiknemise asjus tuleb uute arheoloogiliste andmete puudumisel nõustuda varem kinnistunud käsitlusega, et dominikaanide esimese kiriku asukoht oli praeguse Toomkiriku kohal ning et Toomkiriku altarikoori külgmised müürid sisaldavad praegugi selle vanima kiriku osi (koori külgseinad ja väike osa hiljem laiendatud lõuna- ning lääneseinast).³⁰

Tallinna konvendi asutamine

Nagu öeldud, on tänini võrdlemisi üksmeelselt aktsepteeritud *Historia* väidet, et dominikaanid jõudsid Tallinna esimest korda 1229. aastal. Selle daatumi tunnistasid probleemilt omaks esimesed Tallinna dominikaanide ajaloo uurijad³¹, sellele andis oma kinni-

tuse G. von Walther-Wittenheim³², ning hiljem on see erinevate argumentide toel leidnud aktsepteerimist kuni kõige uuemate välis- ja koduautorite käsitlusteni välja.³³

Aasta 1229 puhul on kõige problemaatilise selle sobitamine Mõõgavendade ordu ülemvõimuga Tallinnas 1227–1238. Kuidas oli võimalik, et 1227. aasta suvel taanlastelt vägivaldsel moel võimu haaranud ning mitu Taani vaimulikku linnast välja saatnud³⁴ Mõõgavendade ordu leppis Taani kuninga initsiatiivil (nagu *Historia* rõhutab) toimunud Taani dominikaani vendade asumisega Toompeale pelgalt paar aastat pärast võimuvahetust?

Sellele probleemile on pakutud läbi aegade erinevaid ja suisa vastakaid lahendusi. Lahenduse otsimise muudab veelgi keerulisemaks historiograafias juurdunud käsitlus, et just Mõõgavennad olid need, kes dominikaanid mõni aasta hiljem (1233) Toompealt minema kihutasid. Varasem baltisaksa ajalookirjutus sellel dilemmal pikemalt ei peatunud, piirdudes osundusega Mõõgavendadele, kes dominikaanid linnast välja ajasid (küsimata,

³⁰ G. von Hansen, *Die Kirchen und ehemaligen Klöster Revals*, Reval, 1873, S. 64; E. von Nottbeck, W. Neumann, *Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval*, Bd. II, Reval, 1904, S. 124; S. Karling, *Zur Baugeschichte der Domkirche zu Reval*, Tartu, 1937, lk 238; V. Raam, *Die Domkirche zu Tallinn und ihre baugeschichtliche Bedeutung*, *Konst-historisk Tidskrift*, no. 3/4, 1967, S. 74–77.

³¹ Vt nt G. von Hansen, *Die Kirchen und ehemaligen Klösters*, lk 64; La Baronne de Wedel-Jarlsberg, *Une Page de l'Histoire des Frères-Prêcheurs. La Province de Dacia (Danemark, Suède et Norvège)*, Rome–Tournai, 1899, p. 135; E. von Nottbeck, W. Neumann, *Geschichte und Kunst-denkmäler*, Bd. 2, S. 124; B. Altaner, *Die Dominikanermission des 13. Jahrhunderts. Forschungen zur Geschichte der kirchlichen Unionen und der Mohammedaner- und Heidenmission des Mittelalters*, Habelschwert, (Breslauer Studien zur historischen Theologie, III), 1924, S. 189; E. Kühnert, *Das Dominikanerkloster zu Reval, Beiträge zur Kunde Estlands*, Bd. XII, 1925, S. 7, 11.

³² G. von Walther-Wittenheim, *Die Dominikaner in Livland im Mittelalter*, S. 8–12

³³ Vt nt K. Elm, *Christi Cultores et novelle Ecclesie plantatores*, S. 163; Ch. T. Maier, *Preaching the Crusades. Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, p. 47, n. 84; B. Halvorsen, *Aux origines de l'Ordre des Prêcheurs*, p. 263 (küll kõhklemisi, viidates Galléni alternatiivile); Id., *Les origines de l'Ordre des Frères Prêcheurs dans la Province de Dacie*, pp. 22–23. Eesti ajaloolastest on dominikaanide ajalooga põhjalikumalt tegelnud Tiina Kala ja Anneli Randla, kes samuti on traditsioonilise dateerimisega päri olnud, vt nt T. Kala, *Ristikiriku tulek Eestisse. Näituse kataloog*, Tallinn, 1997, lk 29–30; Id., *Vana-Liivimaa ja ristiusustamine*. – S. Rutiku, R. Staats (Hgg.), *Estland, Lettland und Westliches Christentum. Estnisch-Deutsche Beiträge zur baltischen Geschichte*, Kiel, 1998, lk 51; A. Randla, *Dominiiklased Vana-Liivimaal: linnastumisest ja arhitektuurist*. – Kunstiteaduslikke uurimusi, kd 9, Tallinn, 1998, lk 8–9; Id., *The Architecture of the Mendicant Orders in Northern Europe. A Comparative Study of Scotland, the Northern Netherlands and Livonia*. PhD dissertation, Cambridge, 1998, vol. 1, pp. 85–86, 92, 227.

³⁴ Vt viide 39.

miks sel juhul dominikaanid Toompeale üldse lubati).³⁵ 1938. aastal esitas omapoolse lahendusvariandi G. von Walther-Wittenheim, kes oletas, et taanlaste kohalolu Toompeal jätkus ka pärast võimuvahetust ning suurem konflikt taanlaste ja orduvõimu vahel puhkes alles 1233. aastal, mil paavsti aselegaat Alna Balduin soovis Toompead paavstile allutada, põhjustades lahingu Mõõgavendade ja paavsti võimualuste vasallide vahel.³⁶ Sellisele lahendusele on hiljemgi viidatud, toonitades, et Mõõgavendade otsese kontrolli all oli ainult osa Toompeast.³⁷

Saksa orduajaloolane Friedrich Benninghoven on seevastu näinud dominikaanide asumises Toompeale 1229. aastal hoopis kinnitust Mõõgavendade ordu rahumeelsest ja heast läbikäimisest Taani vaimulikega.³⁸ See väide ei sobi aga kuidagi kokku Mõõgavendade vaenulikkuseavaldustega Taani Tallinna piiskopi Wescelini ja teiste Taani vaimulike vastu pärast ordu ülemvõimu kehtestamist linnas.³⁹

Esimesena seadis 1229. aasta kahtluse alla Taani dominikaaniajaloolane Jarl Gallén oma

1946. aastal ilmunud uurimuses Jutlustajate Vendade Ordu Daakia provintsi ajaloost. Gallén loeb vähetõenäoliseks dominikaanide maabumise Tallinnas pärast 1227. aastat, mil Mõõgavendade Ordu oli linna oma valdusesse haaranud. Seega pidid dominikaanid Galléni arvates Tallinna jõudma juba enne 1227. aastat. Ta oletab, et Modena Wilhelm võis juba oma esimesel reisil Liivi- ja Eestimaa-le 1225–1226 dominikaani kloostris asutamise eest hea seista.⁴⁰

Galléni oletusele räägivad siiski vastu mitu tõsiasja. Esiteks tuleb sel juhul imeks panna, miks ei maini Modena Wilhelmi sääraseid plaane Läti Henrik, kes ometigi oma kroonikas üksikasjalikult paavsti legaadi esimesest reisist aru annab?⁴¹ Teiseks tundub väheusutav, et alles 1223. aasta paiku asutatud Lundi dominikaani konvent jõudis juba paar aastat hiljem organiseerida tütarkloostris asutamise nõnda kaugetele aladele. Ja viimaks tuleb silmas pidada, et *Historia* seostab konvendi asutamise "väiksema linnusega" (*castrum minus*), mille näol on kahtlemata tegu aastail 1227–

³⁵ Vt nt **G. von Hansen**, *Die Kirchen und ehemaligen Klöster Revels*, Dritte vermehrte Auflage, Reval, 1885, S. 115; **E. von Nottbeck**, **W. Neumann**, *Geschichte und Kunstdenkmäler*, Bd. 2, S. 124.

³⁶ **G. von Walther-Wittenheim**, *Die Dominikaner in Livland im Mittelalter*, s. 9–11. Walther-Wittenheimi tõlgenduse on omaks võtnud ka hilisem eesti ajalookirjutus, vt nt **E. Tool-Marran**, Tallinna Dominiiklaste klooster, Tallinn, 1971, lk 18–19, ja eespool viidatud T. Kala ja A. Randla tööd.

³⁷ Vt nt **T. Kala**, Ristikiriku tulek Eestisse, lk 30.

³⁸ **F. Benninghoven**, *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Milicie Christi de Livonia*, Köln, Graz, 1965, S. 250.

³⁹ Mõõgavendade ordu Tallinnas võimuhaaramise ja Taani vaimulike tagakiusamise asjus on meie peamine allikas paavst Gregorius IX tsitatsioon Riia piiskopi Nicolause ja Mõõgavendade Ordu vastu 20. novembrist 1234, mis loetleb kümneid ülekohutu- ja vägivaldlaakte Liivi- ja Eestimaal, s.h Mõõgavendade Ordu vaenusi Tallinnas. Tsitatsioon on kirjutatud suure tõenäosusega toonase paavsti aselegaadi Alna Balduini teabe põhjal. Vt **H. Hildebrand**, *Livonica, vornämlich aus dem 13. Jahrhundert im Vatikanischen Archiv*, Reval, 1887, nr. 21, §§14–17, S. 42–43. Tuleb märkida, et suure

tõenäosusega ei saanud Mõõgavennad Tallinna piiskopi Wescelini mitte linnast välja, vaid keelasid tal sinna naasmise. Nimelt näeme allikatest, et Wescelin oli 1226. aasta märtsis Riias (*Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch* [LECUB]. Hg. **von F. G. von Bunge**, Bd. 1, Reval, 1853, nr 81, col. 97) ning 1227. aasta jaanuaris–veebruaries Heisterbachis (vt **F. G. von Bunge**, *Livland, die Wiege der Deutschen Weibbischöfe*, Leipzig, 1875, S. 34). Hilisemast ajast meil tema kohta teateid pole. Paavst Gregorius IX kirjast Alna Balduinile 3. veebruaril 1232 nähtub, et tollal oli Tallinn üks neist paikadest, kus piiskopitool oli vakanne või oli piiskop oma valdustest ära (*vacant vel eorum episcopi [s]unt absentes*), vt LECUB, I, nr. 118, col. 155. Alles 1240. aasta septembris nimetab Taani kuningas Valdemar II ametisse piiskop Wescelini järglase Torchilli (LECUB, I, nr. 166, col. 215).

⁴⁰ **J. Gallén**, *La Province de Dacie*, pp. 46–47.

⁴¹ Vt *Heinrici Chronicon Livoniae*, XXIX, 2–8; XXX, 1–2. Ed. **L. Arbusov** et **A. Bauer**, (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi). Hannover, 1955.

1229 Mõõgavendade ordu rajatud kivikindlusega.⁴²

Uue katse dominikaanide Tallinna jõudmisele valgust heita tegi hiljaaegu dominikaaniajaloolane Simon Tugwell, kes lähtudes nii ajaloolistest kui ka paleograafilistest argumentidest leiab, et suure tõenäosusega saabusid dominikaanid esimest korda Tallinna mitte 1229., vaid 1239. aastal.⁴³ On täiesti mõeldav, leiab Tugwell, et *Historia* korduva ümberkirjutamise käigus muutus algkäsikirjas figureeriv asutamisaasta MCCXXXIX ühel ajahetkel MCCXXXIX-ks. Sel juhul asetuks dominikaanide saabumine märksa loogilisemasse ajaloolisse konteksti, ühtides Taani ülemvõimu taaskoostamisega Tallinnas (1238)⁴⁴ ja Modena Wilhelmi teise legatsiooniperioodiga Liivimaal ja ümberkaudsetel aladel. Tugwell tõrjub ühtlasi mõeldava vastuväite, et *Historia*'s esile tõstetud Valdemar II 1219. aasta sõjakäigust on 1239. aastaks piisavalt palju aega möödas, et selle rõhutamine oleks loogiline. Tegelikult on Taani 1219. aasta vallutus endiselt väga asjakohane, kuna nimelt selleks sõjakäiguks väljastatud paavst Honorius III bulla (9. oktoober 1218), mis lubas taanlastele kõik nende vallutatud alad⁴⁵, oli Valdemar II peamiseks legaalseks argumendiks Põhja-Eesti alade tagasinõudmisel Mõõgavendade ordu (alates 1237 Saksa ordu Liivimaa haru) käest. Tugwelli käsitluses seadsid dominikaani vennad ennast niisiis Tallinnas sisse 1239. aastal, asudes kohe misjonitööle ümberkaudsete põliselanike seas

(mitte piirdudes linnarahvaga). Põrkudes kohalike elanike vastuseisule, pidas enamik vendi targemaks aasta või kaks hiljem koju tagasi pöörduda.

Dominikaanide lahkumine Tallinnast

Kui võtame omaks Tugwelli hüpoteesi dominikaanide jõudmisest Tallinna 1239. aastal, ei ole võimalik seda ühitada senise käsitlusega jutlustajate vendade sunnitud lahkumisest Toompealt. Traditsiooniliselt on dominikaanide pagemises nähtud Mõõgavendade ordu kätt. Kui varasem historiograafia ei pidanud vajalikuks täpsustada jutlustajate vendade ja orduvendade konflikti tagamaid, siis alates G. von Walther-Wittenheimist seostatakse dominikaanide sunnitud pagemist 1233. aasta verise konfliktiga paavsti legaadi Alna Balduini poole hoidvate vasallide ja orduvendade vahel. Selle iseenesest loogilise konstruktsiooni ainus, kuid väga tõsine puudus on, et sel puudub iga sugune allikaline tugi: meie ainuke informaatore dominikaanide lahkumise asjus, *Historia* anonüümne autor mainib selgesõnaliselt, et dominikaanid naasid kodumaale eestlaste julguse ja metsikuse tagajärjel, mainimata korragi Mõõgavendade osalust.⁴⁶

Dominikaanide lahkumisega on seotud veel üks probleem. Nimelt on traditsiooniliselt *Historia* tekstist välja loetud, et vendade lahkumise põhiajend oli "esimese piiskopi" (*primus episcopus*) tapmine. Simon Tugwell

⁴² Mõõgavendade rajatud linnust mainib eespool viidatud paavst Gregorius IX tsitatsioon 20. novembrist 1234 (H. Hildebrand, *Livonica*, nr. 21, §§15, S. 42–43). 14. sajandi viimasel veerandil kirjutab Mõõgavendade rajatud "väikesest linnusest" Hermann Wartberge oma "Liivimaa kroonikas", vt *Hermann von Wartberge Chronicon Livoniae*. Hg. von E. Streheke, Leipzig, 1863 (Separatabdruck aus dem zweiten Bande der Scriptores Rerum Prussicarum), S. 21.

⁴³ S. Tugwell, Notes on the life of St. Dominic. 1998, pp. 112–116.

⁴⁴ 1238. aasta 7. juunil Taani kuninga Valdemar II ja Liivimaa ordumeistri Hermann Balke vahel sõlmitud Stensby lepingu alusel sai Taani tagasi Tallinna koos Revala, Harju, Viru ja Järvaga, viimane

loovutatakse siiski ordule. Lepingu sõlmimise juures on tunnistajateks ka kolm dominikaanivenda. Vt LECUB, I, nr. 160, col. 205–208.

⁴⁵ LECUB, III, Reval, 1857, nr. 46a.

⁴⁶ Tiina Kala on oletanud, et "tegu [võib] olla ka kroonika ebaadekvaatse kirjeldusega ning eestlasted võisid lihtsalt vasallide ja Mõõgavendade vahelises kokkupõrkes lahingust Mõõgavendade poole osa võtta". Vt T. Kala, VanaLiivimaa neofüüdid ja nende naabrid katoliiklike ristiusustajate pilgu läbi. – Kleio. Ajaloo ajakiri 1997, nr 2 (20), lk 4. See on täiesti mõeldav seletus, mis põhineb aga oletustel, mida ei saa ei kinnitada ega ümber lükata. Toonast poliitilist konteksti arvestades tundub aga siiski vähetõenäoline eestlaste asumine konfliktis Mõõgavendade poolele.

juhib oma *Historia* uues editsioonis õigustatult tähelepanu selle tekstikoha teatavale ebaselgusele. Küsimus on eelkõige seoses, mida kroonika tekst jutlustajate vendade lahkumise ja "esimese piiskopi" tapmise vahel loob. Senised *Historia* väljaandjad on näinud nende kahe sündmuse vahel otsest seost. Ometi on see ajalooliselt äärmiselt küsitav, kuna kõnealune "esimene piiskop" saab olla ainult Eestimaa piiskop Theoderic, kes 1219. aasta juunis taanlaste sõjakäigu ajal eestlaste käe läbi õnnetult otsa sai, tapetuna tõenäoliselt kuningas Valdemar II pähe.⁴⁷ Seega on tõenäolisem, et anonüümne kroonik mainib Theoderici tapmist pigem ühe näitena eestlaste "julumusest ja metsikusest kiriklike isikute vastu" kui vendade lahkumise otsese põhjusena.

Sellest hüpoteesist lähtudes korrigeerib S. Tugwell Suhmi editsiooni⁴⁸ Hans Svaningu ümberjutustuse alusel, lisades 10. reas sõna *crudeles* taha verbivormi *erant* ning asendades seejärel uues tõlgenduses 12. rea tarbetu sidesõna *unde* (mis võib olla ümberkirjutusviga) *inde*-ga ja muutes punktuatsiooni, mis võimaldab kogu kõnealust lõiku mõista järgmiselt: pealause algab sõnadega *Sed quia, crudeles erant* juhatab sisse kõrvallause, millele omakorda järgneb kiillause *nam primum...*, mille järel jätkub sõnadega *inde redire* pealause.⁴⁹ Sellisena on lause kenasti mõistetav ja loogiline, kus piiskopi tapmine on pelgalt ilmikas (möödaniku) tunnistus eestlaste metsikusest, mis põhjustas dominikaanide lahkumise.

Tugwelli jälgedes oleks seega mõistlik jätta truuks *Historia* tunnistusele ning omistada dominikaanide pagemine põliselanike vastuseisule. Kuigi meil puuduvad konkreetset andmed eestlaste väljaastumiste või metsikusavalduste kohta vaadeldaval perioodil (1239–1240), on üsna tõenäoline, et dominikaanide misjon võis pörkuda Tallinna ümbruse elanike tõrksusele (*Historia* kirjeldatud eestlaste "metsikust ja julmust" võib lugeda keskaja kroonikule iseloomulikeks liialdusteks), oli ju tegu tundmatu usukuulutamisviisiga ning pealegi istus mälestus taanlaste 1219. aasta ristiretkest ja lahingust Tallinna all kahtlemata veel paljudel meeles.

Kokkuvõtteks

Sõltumata sellest, kas eelistada dominikaanide Tallinna jõudmise aastana 1229. või 1239. aastat, on ühtmoodi selge, et Jutlustajate Vendade Ordu esimene missioon Eesti aladele kukkus läbi ning lõplikult kinnitasid vennad oma kanda siinmail alles pärast uut lähetusotsust 1246. aasta Ribe provintsiaalkontsiilil. Nagu oletas juba Jarl Gallén, jõudsid dominikaanid Tallinna tõenäoliselt alles paari aasta pärast, s.o umbes 1248. aastal.⁵⁰ Vennad asusid taas Toompeale, ja kui uskuda *Historia*-t pole päris võimatu, et neid ootasid ees need üksikud ordukaaslasted, kes varem maha olid jäänud. See on aga siiski vähetõenäoline, kuna kroonik loetleb üles 12 venna nimed, mis on väikseim vajalik arv ühe konvendi asutamiseks ja seega kohapealt abijõudu ei oodatud. Dominikaanid seadsid ennast suure tõenäosusega sisse vanale kohale Toompeal, püsiva kloostrihoone rajavad vennad all-linna alles tõenäoliselt 1262. ja 1264. aasta vahel.⁵¹

⁴⁷ *Heinrici Chronicon Livoniae*, XXIII, 2. Vt ka S. Tugwell, Notes on the life of St. Dominic. 1998, pp. 115–116. G. von Walther-Wittenheim (op. cit., S. 9) otsib asjatult andmeid mõne 1233. aastal tapetud piiskopi kohta, mis kinnitaks tema hüpoteesi dominikaanide lahkumisest orduvendade ja vasallide konflikti tagajärjel.

⁴⁸ Olgu järgneva analüüsi paremaks jälgimiseks esitatud kõnealune lõik Suhmi editsioonis: *Sed quia Estonas in operibus fidei rudet et inculti ad miserabiles ritus infidelitatis proni et proclivi, crudeles contra personas Ecclesiasticas atque saevi. Nam primum Episcopum cum suis Clericis occiderunt, unde redire fratres ad conventus, de quibus assumpti fuerant, paucis remanentibus, sunt compulsi.* Vt *Scriptores rerum danicarum medii aevi*, vol. V, Hauniae, 1784, p. 501.

⁴⁹ S. Tugwell, Notes on the life of St. Dominic. 1998, pp. 114–115.

⁵⁰ J. Gallén, *La Province de Dacie*, p. 51. Vrd B. Halvorsen, *Aux origines de l'Ordre des Prêcheurs*, p. 263.

⁵¹ See oletus põhineb kahel kuninglikul privileegide kinnitusel. Kui kuninganna Margereta kinnitas 1262. aastal dominikaanide asukoha, karja- ja heinamaade kasutamise õigused, siis ei täpsusta ta

Kui jääda Simon Tugwelli pakutud asutamisaasta (1239) juurde, siis tähendab see küll Tallinnale esimese dominikaani konvendi asukoha au loovutamist Riiale, kus, nagu eespool öeldud, rajati jutlustajate vendade konvent Modena Wilhelmi initsiatiivil 1234. aastal.⁵² See ei kahanda aga vähimalgi määral dominikaanide misjoni kaalukust järgnevatel sajanditel Tallinnas ja teistes Eestimaa piirkondades.⁵³ **T**

Marek Tamm
(1973)

Lõpetanud Tartu Ülikooli ajaloo osakonna (1998).
Magistrikraadi kaitsnud Pariisis *Ecole des Hautes en Sciences Sociales* (1999).
TÜ ja EHESS-i doktorant.
Peamine uurimisvaldkond: Eesti ja Euroopa ajalugu 12.–13. sajandil.

vendade paiknemist linnas ega maini sõnagagi kloostriehitisi (LECUB, I, nr. 370, col. 472–473). Kuningas Eriku 1264. aasta privileegide kinnituses, mis ei ole sedapuhku adresseeritud ainult Toompeale, mainitakse aga dominikaanide kloostrit (*claustrum*) otsesõnu, mis võis olla seega vast-
rajatud (LECUB, I, nr. 382, col. 486). Vt **G. von Walther-Wittenheim**, *Die Dominikaner in Livland*, S. 10–11; **A. Randla**, *Dominiiiklased Vana-Liivimaal*, lk 9–10, viide 3.

⁵² Vt viide 18. Tuleb siiski märkida, et Riia konvendi asutamisaasta pole sada protsenti kindel, kuna üks hilisem allikas, Saksi provintsi dominikaani konventide nimekiri märgib Riia kloostri asutamisaastaks 1244. aasta. Selle vastu räägib siiski tõsiasi, et allikad mainivad dominikaanide kohalolu Riias juba 1238. aastal. Vt **G. von Walther-Wittenheim**, *Die Dominikaner in Livland*, S. 7–8, Anm. 13.

⁵³ Peale Tallinna jõudsid dominikaanid Eesti aladel enne usupuhastust rajada oma konvendid veel Tartusse (ca 1300) ja Narva (ca 1520); linnavõimude vastuseisu tõttu kukkus läbi 16. sajandi algul Pärnusse kavandatud kloostri ehitamine. Vt **G. von Walther-Wittenheim**, *Die Dominikaner in Livland*, S. 10jj; **M. Tamm**, *Culture ecclésiastique et culture folklorique*, pp. 46–47; **A. Randla**, *The Architecture of the Mendicant Orders in Northern Europe*, pp. 85–92.

Lisa

Historia Ordinis Praedicatorum in Dania. Ed. S. Tugwell, "Notes on the life of St. Dominic", *Archivum Fratrum Praedicatorum*, vol. LXVIII, 1998, pp. 111–112.

Conuentus Reualiensis per fratres duabus uicibus est receptus. Primo ad petitionis instantiam illustris principis domini Waldemari, regis Daciae, qui per gladium Estonos suo ducatu subiuget, missi sunt fratres ad maius castrum Reualiense anno Domini

5 MCCXX<X>IX, ubi meta fossata ad aquilonem castrum minoris ecclesiam ac alias domos monasterii construxerunt. Hec omnia facta sunt de consilio uenerabilis patris domini Wilhelmi Mutinensis episcopi, tunc temporis in partibus Dacie et Suecie summi pontificis nuncii et legati. Sed quia Estonos in operibus fidei rudes et inculti,

10 ad miserabiles ritus infidelitatis proni et proclui, crudeles erant contra personas ecclesiasticas atque seui, nam primum episcopum cum suis clericis occiderunt, inde redire fratres ad conuentus de quibus assumpti fuerant, paucis remanentibus, sunt compulsi.

Secundo anno Domini MCCXLVI missi sunt fratres de diuersis

15 conuentibus in Reualiam per capitulum prouinciale Ripis celebratum, quorum hec sunt nomina: frater Brotherus et frater Iohannes Woxmoth de conuentu Lundensi, frater Aaron de Randrus et frater Petrus Hartbo de conuentu Wibergensi, frater Michael de Horsnes et frater Angelus de conuentu Arosiensi, frater Engelbertus

20 et frater Iohannes Theo<to>nici de conuentu Roschildensi, frater Paulus de conuentu Siktunensi, et frater Iohannes de conuentu Insulensi, frater Astolphus de conuentu Skeniensi, et frater Daniel de conuentu Wisbyensi. Ister frater Daniel in Castro fuit primus prior et prelatu ordinarius inter fratres.

2 Waldemar K] Woldemari S

5 XXXIX coniect] XXIX S, 29 K, XXVI con.

Gallén meta (sic ut uidetur K)] iuxta S

8 tunc K] tum S Dacie et Suecie] Daciae Sueciaeque K

9 rudes erant con. Gertz, qui syntaxim ita intellexit ita intellexit: quia prima vice, his de causis, in suos redire compulsi sunt, secundo anno 1246 missi sunt...

10 erant e K supplevi, om. S

11 nam om. K

12 inde coniect] unde KS

17 Woxmoth] Vexmoth K

20 Theotonici con. Subm] Theonici KS

21 Siktunensi con. Subm] Scythitonensi S, Sichtonensi K